

ПОЛЬСЬКА МОВА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ЗАПОЗИЧЕННЯ ЛАТИНІЗМІВ

Уляна Паньків

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: uliana.pankiv@pnu.edu.ua

Формування глобального інформаційного простору, спрямовані на світову інтеграцію суспільні та економічні процеси, котрі постали як новітні виклики для сучасного українського соціуму, вимагають докладнішого вивчення проблеми міжкультурної комунікації. Вона здійснюється завдяки мовним контактам, а одним із її результатів є запозичення гетерогенних за походженням лексем. Найчисленнішою групою чужомовної лексики у європейських мовах є запозичення із латинської мови. У лексикографічних джерелах сучасної української літературної мови їх зафіксовано понад три тисячі.

Однією із найвпливовіших мов-посередниць, історичним джерелом запозичення латинізмів була польська мова. Метою нашого дослідження є визначення особливостей рецепції латинських за походженням лексем польською мовою під впливом екстралінгвальних чинників та їх адаптація в українській мові. На теренах Речі Посполитої латинська мова як частина античної спадщини використовувалася поряд з мовою національною, значною мірою сприяла її розвитку й удосконаленню, була засобом не тільки писемної, але й усної комунікації. Численні латинізми у польській мові стали наслідком цих довготривалих процесів.

Внаслідок польсько-українських мовних контактів, котрі завжди мали особливу соціально-історичну зумовленість, було запозичено кілька сотень латинських слів, що обслуговують різні сфери життя українців, і використовуються не тільки у писемно засвоєній суспільно-політичній лексиці, але і в діалектах. Вони пройшли упродовж тривалого часу різні ступені фонетичної та семантичної адаптації і свідчать про вагомий вплив європейської культури на розвиток української мови.

Ключові слова: латинська мова, мовні контакти, лексичне запозичення, латинізм, семантична адаптація.

Постановка проблеми. Сучасний стан будь-якої національної мови – це результат її тривалого розвитку під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників, що тісно поєднуються в реальній мовній дійсності. Наслідком такої взаємодії є запозичення чужомовної лексики,

що відбувається внаслідок необхідності номінації нових реалій, переймання чужих культурних зразків та засвоєння суспільно-політичних моделей. Запозичення із класичних (латинської та давньогрецької) мов, котрі займають особливе місце у цій системі, свідчать про потужність впливу античної цивілізації на формування європейських культур. Контакти латинської та слов'янських мов мали особливу історичну та соціальну зумовленість, і упродовж тривалого часу є проблемою вивчення представників різних галузей гуманітарної науки. Аналіз лінгвістичних студій свідчить, що поза увагою мовознавців залишається дослідження латинських компонентів як засобів мовного порозуміння європейських народів у лексиконі слов'янських мов.

Постановка завдання. Метою нашої наукової розвідки є виявлення особливостей рецепції латинських за походженням лексем польською мовою під впливом екстралінгвальних чинників та їх адаптація в українській мові. Її реалізації сприятиме вирішення таких **завдань**: проаналізувати позамовні фактори впливу латинської мови на формування польської лексичної системи; з'ясувати сфери функціонування у її просторі латинізмів; визначити основні напрями їх семантичної еволюції у межах суспільно-політичної лексики.

Об'єктом дослідження є запозичені з латинської мови лексеми у польській мові, **предметом** – вплив позамовних чинників на процес їх засвоєння. **Лінгвальним матеріалом** стали зафіксовані лексикографічними джерелами українські латинізми, що були засвоєні через польську мову як їх історичне джерело.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомий факт визначної ролі античної традиції у формуванні новіших європейських культур набуває особливого значення крізь призму дослідження лексичних латинізмів у конкретних національних мовах. Латинська мова стала основним етимологічним джерелом чужомовної лексики, бо у збережених досі писемних пам'ятках вона виступає як уніфікована та унормована мова високорозвиненого та соціально структурованого суспільства. Її поступові трансформації від стану живої розмовної мови реального народу-носія до мови-джерела лінгвального матеріалу для творення новітніх штучних запозичень ніколи не припинялися, хоч і мали періоди різної інтенсивності.

Зауважимо, що через спадальну (лат. *spatium* – простір) і темпоральну (лат. *tempus* – час) віддаленість класичних мов докладна класифікація латинізмів за шляхами їх проникнення (чи безпосереднього засвоєння) є доволі складною і неоднозначною. Вагомою перешкодою на цьому шляху є недосконалість, а часом і відсутність етимологічних досліджень та лексикографічних джерел, котрі би фіксували іншомовну лексику на різних хронологічних зрізах розвитку мов-реципієнтів, недос-

коналість методик дослідження аналізованого матеріалу та об'єктивна складність вивчення зв'язків близькоспоріднених мов [1]. Тому засвоєння вербалізованої латиною античної спадщини належить до найскладніших проблем довготривалого вивчення українсько-польських мовних контактів.

Лінгвісти вважають неопосередкованими ті запозичення, фіксація котрих у можливих мовах-посередниках відсутня раніше, ніж в українській. Попри значні зауваги до такого підходу, він домінує при визначенні мов-історичних джерел українських латинізмів. Особливо складними для ідентифікації є засвоєні усним шляхом зі значними фонетичними змінами і протягом тривалого часу вживані слова-номени загальноновідомих реалій. Їх наявність дослідники-діалектологи фіксують у практиці використання жителів західних регіонів України, зокрема Галичини та Буковини, зазначаючи при цьому обов'язкове посередництво польської мови. Часто їх помилково вважають питомими українськими словами. Рівень володіння іноземною мовою, загальноосвітній рівень людини та її мовна інтуїція є суб'єктивними чинниками, що впливають на сприйняття носієм відповідної національної мови лексичних запозичень як чужорідних елементів.

Німецький дослідник Г. Кайперт пропонує умовну назву *Eurolatein* для позначення усїєї живої спадщини античності та гуманістичного Ренесансу у сучасних європейських мовах. Однак такий узагальнений підхід не є для мовознавців цілком прийнятним, тому що його автор вважає використання терміну *латинізм* у слов'янських мовах неправомірним, бо, «слов'янські народи та їх писемність так пізно з'явилися на історичній арені, що не може бути й мови про латинське мовне середовище» [4, с. 109].

Через посередництво польської мови українцями були засвоєні кілька сотень латинських лексем, що обслуговували різні сфери їх життя [6]. Їх входження у новий мовний простір – це складний і багатогранний процес, що відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Латинська мова упродовж тривалого часу докладно вербалізувала поняття відмінних ідеологічних та політичних систем. Незважаючи на зміни, що відбувалися протягом кількох десятиліть у структурі постсоціалістичних та пострадянських суспільних формацій, латинізми на позначення їх реалій не втратили своєї актуальності. Тяглість традиції використання латини була закладена попереднім лінгвальним досвідом [2]. Розвиток польського республіканізму супроводжувався *sui generis* «політичної мови», яка систематично використовувала поняття і лексику римської республіканської традиції. У Речі Посполитій латинська мова була не лише засобом комунікації довше і в ширшій сфері, ніж у Західній Європі [5], але й польськомовна інтерпретація власної держави ґрунтувала-

ся на формулах Цицерона, Тацита, Лівія. «Розташована поза географічним горизонтом Римської імперії, вона намагалася втілити принципи римського громадянського суспільства» [3, с. 79].

Вивчення еволюції лексики суспільного призначення тісно пов'язане з історією відповідних сфер державного буття народу, що ілюструє вплив екстралінгвальних факторів на розвиток мови-реципієнта, зокрема розширення її поняттєвої структури. Запозичені через польське історичне джерело латинізми виявлено у таких групах суспільно-політичної лексики:

суспільні явища, пов'язані з ними ознаки, дії, стани та причетні до них особи: лат. *actio* > стп. *akcja* > п. *akcja* > укр. *акція*; лат. *actor* > п. *aktor* > укр. *актор*; пізньолат. *evacuatio* > п. *ewakuacja* > укр. *евакуація*; лат. *concurrentia* > п. *konkurencja* > укр. *конкуренція*; лат. *coronatio* > стп. *koronacja* > укр. *коронація*; лат. *confiscatio* > п. *konfiskacja* > укр. *конфіскація*; лат. *votum* > п. *wotum* > укр. *вотум*;

державне, адміністративне і громадське управління та особи, які його здійснюють: лат. *administratio* > стп. *administracja* > п. *administracja* > укр. *адміністрація*; лат. *administrator* > п. *administrator* > укр. *адміністратор*; лат. *gubernator* > п. *gubernator* > укр. *губернатор*; лат. *delegatus* > п. *delegat* > укр. *делегат*; лат. *instantia* > п. *instancja* > укр. *інстанція*; лат. *comissio* > п. *komisja* > укр. *комісія*;

документи, що обслуговують сферу суспільних відносин: лат. *actum* > п. *akt* > укр. *акт*; лат. *articulus* > стп. *artykul*, *articul* > укр. *артикул*; лат. *universalis* > п. *universal* > укр. *універсал*; лат. *registrum*, *register* > п. *regestr* > укр. *реєстр*; лат. *instructio* > стп. *instrukcja* > п. > *instrukcja* > укр. *інструкція*;

освіта, наука та виховання (назви осіб, пов'язаних із цією системою; навчальних закладів; явищ та понять): лат. *auctor* > п. *autor* > укр. *автор*; лат. *inspectio* > п. *inspekcja* > укр. *інспекція*; лат. *competentia* > п. *kompetencja* > укр. *компетенція*; лат. *attestatio* > п. *atestacja* > укр. *атестація*; лат. *assistens* > нім. *assistant* > п. *asystent* > укр. *асистент*; лат. *baccalarius* > слат. *baccalaureus* > стп. *bakalarz* > укр. *бакалавр*; лат. *diarium* > п. *diariusz* > укр. заст. *діаріум*.

Польська мова стала посередницею у засвоєнні таких середньовічних латинських лексем: слат. *capitulatio* > п. *kapitulacja* > укр. *капітуляція*; слат. *quitantia* > п. *kwitacja* > укр. *квитанція*; слат. *magnatus* > п. *magnat* > укр. *магнат*. У середньовічній латинській мові спостерігалися численні локальні, часові та індивідуальні особливості, зумовлені специфікою впливу національних мов, з якими вона контактувала.

При дослідженні історії формування та функціонування суспільно-політичної лексики враховуємо семантичну сутність лексем, їх зіставлення зі значенням латинських етимонів. В українських писемних

пам'ятках XVI – XVII ст. лексема *акція* зафіксована із значеннями *справа, судовий процес; позов*. У старопольській мові фіксуються такі значення слова *аксія*: *дія, поступ, хід; судова справа; битва, сутичка*. Така семантична структура цього польського латинізму частково відповідає структурі його багатозначного етимону в мові-джерелі: *рух; дія, діяльність; судовий процес, справа, позов* [8]. У сучасній українській мові ця лексема має значення *дія, діяльність спрямована для досягнення якої-небудь мети*.

Висновки. Формування корпусу запозичень польської мови латинського походження та його впливу на українську лексичну систему відбувалося внаслідок складної й багатоетапної взаємодії екстралінгвальних чинників, серед яких основними є історичні, суспільно-політичні, культурні, конфесійні та соціальні. Їх вплив був результативним лише тоді, коли відповідав об'єктивним потребам мови на відповідному етапі її розвитку. Інтенсивність цього процесу залежала від внутрішніх потреб мови у номінації нових реалій. У лексичних латинізмах існують різні типи співвідносності їх семантичної структури в польській мові із структурою відповідних етимонів.

Література

1. Білецький А. О. Сучасне порівняльно-історичне мовознавство (проблеми та аксіоми). *Studia linguistica*. Випуск 6/2012. С. 5 – 16.
2. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. Київ: Наукова думка, 1993. 416 с.
3. Axer J. «Latinitas» jako składnik polskiej tożsamości kulturowej. *Tradycje antyczne w kulturze europejskiej – perspektywa polska*. Warszawa: OBTA, 1995. S. 71-81.
4. Keipert H. Das Lateinische in der Geschichte der russischen Sprache. *Euro-rolatein: das griechische und lateinische Erbe in den europäischen Sprachen*. Tübingen: Niemeyer, 1996. S. 106-128.
5. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Cz. 2. Doba średniopolska (od początków XVI wieku do ósmego dziesięciolecia XVIII wieku). Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1965. 321 s.
6. Kopaliński Wl. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Warszawa: MUZA SA, 2000. 664 s.
7. Kuncewicz P. Antyk zmęczonej Europy. Warszawa, 1982. 334 s.
8. Totius Latinitatis Lexicon. Opera et studio Aeg. Forcelliniet in hac editione post tertiam auctam et emendatam a I. Furlenetto. Prati: Aldianis, 1858 – 1875.

**THE POLISH LANGUAGE AS A HISTORICAL SOURCE
OF BORROWING OF LATINISMS**

Uliana Pankiv

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka St., 57;
e-mail: uliana.pankiv@pnu.edu.ua*

The formation of the global information space, social and economic processes aimed at global integration that have appeared as the newest challenges for modern Ukrainian society require more detailed studying of the problem of intercultural communication. It is carried out due to language contacts, and one of its results is the borrowing of lexemes which are heterogeneous by origin. The largest group of foreign vocabulary in European languages is borrowings from the Latin language. In lexicographic sources of the modern Ukrainian literary language more than three thousands of borrowings have been recorded.

One of the most influential mediating languages, a historical source of borrowing of Latinisms was the Polish language. The purpose of our research is to determine peculiarities of reception of lexemes Latin by origin by the Polish language under the influence of extralingual factors and their adaptation in Ukrainian language. On the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Latin language as a part of ancient heritage was used alongside with the national language, to a large extent contributed to its development and improvement, was a means not only for written but also oral communication. Numerous Latinisms in Polish language have become the result of these long-term processes.

As a result of Polish-Ukrainian language contacts that always have had a special socio-historical determination, several hundred Latin words that described different spheres of life of Ukrainians have been borrowed and have been used not only in the socio-political vocabulary but also in dialects. They have passed different degrees of phonetic and semantic adaptation and have indicated a significant influence of European culture on the development of the Ukrainian language.

Keywords: *Latin language, language contacts, lexical borrowing, Latinism, semantic adaptation.*